

DOKUMENT O VZPOSTAVITVI DOLGOROČNEGA STRATEŠKEGA MEDNARODNEGA PARTNERSTVA MED RAZLIČNI SOCIALNIMI PARTNERJI ZA IZBOLJŠANJE KAKOVOSTI PROCESA IZOBRAŽEVANJA V OBČINAH PAZARĐČIK, KOČANI IN VELENJE

PROJEKTNI IZDELEK 02

Vsebina

1. Uvod	2
2. Trenutno stanje na izobraževalnem področju v treh sodelujočih občinah	3
2.1 Pregled izobraževalnega sistema v Bolgariji in občini Pazardčik.....	3
2.2 Pregled izobraževalnega sistema v Sloveniji in občini Velenje.....	9
2.3 Pregled izobraževalnega sistema v Severni Makedoniji in občini Kočani	12
3. Načela in vrednote sodelovanja med državami	13
4. Naloga, vizija in glavni cilji	13
5. Ključni partnerji, izzivi in prednosti	14
5.1. Ključni partnerji:	14
5.2. Izzivi	14
5.3. Potencialna dejanja/ukrepi	14
6. Akcijski načrt.....	16
7. Financiranje dejavnosti.....	19

1. Uvod

Erasmus+ projekt **“MY VIRTUAL TOWN – Education system - democratic force that helps to prepare students to actively participate in all aspects of economical, environment and social life in local communities”** (**“MOJE NAVIDEZNO MESTO – Izobraževalni sistem – demokratična sila, ki pomaga pripraviti dijake za aktivno sodelovanje v vseh vidikih gospodarskega, okoljskega in družbenega življenja v lokalnih skupnostih”**) se izvaja v treh evropskih občinah: Kočani, Pazardčik in Velenje od oktobra 2018 do septembra 2020 s pogodbo No. 2018-1-BG01-KA201-047917.

Dijaki so neposredna demokratična sila naše prihodnosti, ki bi morali aktivno sodelovati v vseh vidikih gospodarskega, okoljskega in družbenega življenja lokalne skupnosti. Namen projekta je prispevati k izboljšanju veščin in kompetenc sedanjih in prihodnjih generacij dijakov, da bi se lahko soočali z različnimi izzivi v vsakdanjem družbenem življenju in da bi postali aktivni člani svoje lokalne skupnosti. Zato se je projekt osredotočil na izboljšanje kompetenc učiteljev za ekipno - timsko delo in medsebojno sodelovanje, kar vodi k razvoju in izvedbi skupnega izobraževalnega pristopa pri delu z dijaki.

Namen projekta je predstaviti prednosti pristopa "učenje z delom" pri temah, ki so zelo zanimive za širšo družbeno skupnost. Ta projekt prav tako podpira učitelje pri sprejemanju sodelovalnih in inovativnih praks z usposabljanjem za uporabo nekaterih obstoječih spletnih orodij 2.0 generacije in pri uporabi eTwinning platforme za izboljšanje njihovih spretnosti pri uporabi IKT tehnik, kar bo vodilo k razvoju privlačnejših učnih metod za dijake.

MY VIRTUAL TOWN izvaja skupno 9 projektnih partnerjev, od tega po 3 partnerji v vsaki državi (Bolgarija, Slovenija, Severna Makedonija): 3 srednje šole high schools (Šola za ekonomijo in upravljanje (BG), Srednja šola “Ljupco Santov” (SMK) in Šolski center Velenje School Centre Velenje (SLO)), 3 lokalne javne organizacije (Občina Pazardčik (BG), Javni zavod “Vodovod” Kočani (SMK) in Ljudska univerza Velenje (SLO)) ter 3 nevladne organizacije (CSEG (BG), MAGA (MK) in KSSENA (SLO)).

Skupno delo bo prispevalo k vzpostavitvi dobrega partnerstva med projektnimi partnerji in izboljšalo njihove splošne kompetence za izvajanje novih skupnih projektov v prihodnosti. Srednjim šolam bo v korist zadovoljstvo dijakov s kakovostnejšimi učnimi metodami, uporaba novih metodologij, dodatne možnosti za raziskovanje in učenje ter možnosti povezovanje z drugimi izobraževalnimi ustanovami. Dijaki bodo tako postali nova generacija evropskih državljanov, ki bodo lahko vzorniki pri ozaveščanju javnosti o perečih družbenih vprašanjih.

Ob upoštevanju projektnih ciljev in dejavnosti je namen tega dokumenta vzpostavitev podlage za strateško sodelovanje in mednarodno partnerstvo na področju izobraževanja v občinah Kočani, Pazardčik in Velenje z vključitvijo lokalnega, izobraževalnega in nevladnega sektorja.

Izobraževanje je ključnega pomena za družbeno in gospodarsko življenje. Kakovostno izobraževanje daje rezultate na: 1) na področju osebnostnega razvoja državljanja in 2) na področju družbenega razvoja.

Na individualni ravni izobraževanje omogoča ljudem pridobivanje znanja in spretnosti, omogoča kritično razmišljanje ter s tem izbiro v smeri izboljšanja kakovosti življenja.

Na družbeni ravni je izobraževanje strateški sektor, ki vpliva na splošen razvoj skupnosti. Pravzaprav je izobraževanje strateškega pomena za družbeni razvoj občine, regije, države. Izobraževalni program za učence med 7 in 15 let starosti je v veliki meri enak v Bolgariji, Severni Makedoniji in Sloveniji. Ta projekt poudarja IKT v izobraževanju, lokalno upravo in nevladni sektor, upravljanje z odpadki, varstvo okolja in pobude za zeleno energijo. Cilj procesa strateškega načrtovanja je skupna opredelitev vizije za prihodnost, določitev prednostnih nalog in predstavitev možnih ukrepov v treh občinah, obenem pa zagotoviti, da bodo svetniki, župani, predstavniki šol, predstavniki nevladnega sektorja in drugi socialni partnerji podpirali uresničevanje skupnih ciljev projekta "Moje navidezno mesto", ki je sofinancirano v okviru programa Erasmus+. Strategija vsebuje vizijo za razvoj strateškega partnerstva med izobraževalnimi ustanovami v treh sodelujočih občinah, glavna načela za izvajanje strategije, pa tudi prednostne naloge in ukrepe za doseganje opredeljene vizije. Strategija določa prioritete in ukrepe, ki bi jih lahko sprejele zainteresirane strani z opredelitvijo nekaterih možnih dejavnosti in pobud za prihodnje sodelovanje.

2. Trenutno stanje na izobraževalnem področju v treh sodelujočih občinah

2.1 Pregled izobraževalnega sistema v Bolgariji in občini Pazardčik

Zakon o predšolskem in šolskem izobraževanju (v uporabi od 1. 8. 2016) zagotavlja pravno podlago za ceotne izobraževalni sistem v državi in vzpostavlja pravico državljanov do nenehenga izboljševanja izobrazbe in kvalifikacij. Zakon priznava pravico do izobrazbe vsem otrokom, zagotavlja enako obravnavo ne glede na njihovo etnično ali socialno poreklo in prebivališče, zagotavlja pogoje nudi možnosti za nadaljnji razvoj in doseganje visoke ravni znanja v izobraževalnem sistemu.

Bolgarski izobraževalni sistem je tradicionalno organiziran v okviru javnega sektorja, vendar pa obstajajo številne zasebne šole na različnih stopnjah izobraževanja. Za izobraževanje v Bolgariji je zadolženo Ministrstvo za izobraževanje in znanost (MES). Finančno avtonomijo imajo šole zagotovljeno v okviru finančne decentralizacije in t.i. "delegiranimi proračuni". Finančna decentralizacija prenaša pravice in obveznosti povezane z oblikovanjem in izvrševanjem proračuna (delegirani proračuni). Šole imajo več pravic v zvezi s sestavo in izvrševanjem svojega proračuna ter neodvisno izvajajo politiko porabe svojega proračuna.

Izobraževanje in usposabljanje otrok se prične v vrtcih. Vrtci so lahko javni, občinski ali zasebni, odvisno od vrste njihovega financiranja. Vrtci so namenjeni otrokom med 3. in 6. letom starosti (ko pričnejo obiskovati prvi razred). Obiskovanje predšolske vzgoje za otroke, stare od 5 do 6 let, je obvezno, lahko pa so v okviru vrtca ali osnovne šole. Pripravljenost za obiskovanje šole se oceni na koncu predšolske vzgoje s primerjavo pridobljenih učnih rezultatov z učnimi rezultati, ki so zapisani v državnih standardih. Osebo spričevalo se izda vsakemu otroku ob zaključku predšolske vzgoje.

Šolsko izobraževanje v javnem sektorju je brezplačno na predšolski, osnovnošolski in srednješolski ravni. Šolanje je obvezno za otroke med 5 in 16 letom starosti (0 – 8 razredov). Ravni izobraževanja v Bolgariji so naslednje:

- nižje osnovnošolsko izobraževanje (razredi 1 – 4),
- osnovnošolsko izobraževanje (razredi 5 – 7),
- nižje srednje izobraževanje (razredi 8 – 10),

- srednje izobraževanje (razredi 10 – 12).

Šole v Bolgariji so državne, občinske, privatne ali verske in ponujajo različne oblike splošnega in specializiranega izobraževanja. Glede na stopnjo izobrazbe se ločijo naslednje splošne šole:

- osnovna šola (1. – 4. ali 6. razred),
- srednja šola (7. – 12. razred),
- skupna osnovna in srednja šola (1. – 12. razred).

Glede na vsebino usposabljanja se srednje šole razlikujejo na:

- poklicne ali,
- prilagojene.

Prilagojene - specializirane šole usposabljujejo za osvajanje dodatnih kompetenc specifičnega profila v skladu z državni izobraževalnimi standardi za izbran profil.

Prilagojeni profili (v gimnazijah) so naslednji:

- tuji jeziki,
- humanistične vede,
- družbene vede,
- ekonomski razvoj,
- vede o programski in strojni opremi (informatika),
- podjetništvo,
- matematika,
- naravne vede,
- vizualna umetnost,
- glasba,
- športna vzgoja.

Poklicno usposabljanje ima cilj pridobivanje kompetenc, ki so potrebne za osvojitve poklicne kvalifikacije ali pa za pridobitev poklica. Srednje poklicne šole si prizadevajo doseči državne izobraževalnega standarda za pridobitev poklicnih kvalifikacij med dvema gimnazijskima stopnjama srednješolskega izobraževanja.

Obstajajo tudi inovativne šole, ki so za takšne razglašene na podlagi odloka Sveta ministrov, te šole pa bi morale nenehno izboljševati kakovost izobraževanja z:

1. razvijanjem in uvajanjem inovativnih elementov v zvezi z organizacijo in/ali vsebino usposabljanja;
2. organizacijo novega ali izboljšanege načina vodenja, usposabljanja ali učnega okolja,
3. uporabo novih učnih metod,
4. razvijanjem inovativnih vsebin pri usposabljanju, šolskem kurikulumu ali šolskih načrtih.

Specializirane šole izobražujejo strokovnjake na specifičnih področjih kot so šport, umetnost, kultura in verske potrebe. Specializirane šole so:

- športne šole (5. – 12. razred),
- kulturne šole (1. – 12., 5. – 12., ali 8. – 12. razred),

- umetniške šole (1. – 12., 5. – 12., ali 8. – 12. razred),
- duhovne šole (8. – 12. razred).

Osnovnošolsko izobraževanje se običajno prične, ko otrok dopolni 7 let, vendar niso redki primeri, ko starši menijo, da so njihovi otroci sposobni šolanja že pri 6 letih starosti. Po končanem četrtem razredu učenci dobijo spričevalo o osnovnošolskem izobraževanju. Za pridobitev spričevala o osnovni izobrazbi lahko učenci izberejo obiskovanje nižje srednje šole ali splošne srednje šole.

V večini šol se šolsko leto prične 15. septembra in traja do 15. ali 30. junija. Vsako šolsko leto ima dve ocenjevalni obdobji. V večini srednjih šol so za vpis potrebni sprejemni izpiti. Učenci lahko izbirajo različne tipe šol, od katerih ima vsaka drugačen poudarek (npr. na matematiki, tujih jezikih).

Izpiti in državni izpiti so naslednji:

1. Osnovno izobraževanje – 4. razred (10/11 let starosti)

Državno zunanje ocenjevanje iz naslednjih predmetov: Bolgarski jezik in literatura, Matematika, Človek in narava, Človek in družba.

2. Nižje srednje izobraževanje – 7. razred (13/14 let starosti)

Državno zunanje ocenjevanje iz naslednjih predmetov: Bolgarski jezik in literatura ter Matematika. Neobvezno lahko učenci izberejo še tretji izpit – tuj jezik.

3. Prva stopnja srednjega izobraževanja – 10. razred (16/17 let starosti)

Državno zunanje ocenjevanje iz naslednjih predmetov: Bolgarski jezik in literatura, Matematika. Izpiti so v obliki testa znanja. Neobvezno se lahko dijaki odločijo za opravljanje izpita iz tujega jezika in informatike.

4. Druga stopnja srednjega izobraževanja – 11. – 12. razred (18/19 let starosti)

Državno zunanje ocenjevanje iz naslednjih predmetov: Bolgarski jezik in literatura, Matematika. Izpiti so v obliki testa znanja. Neobvezno se lahko dijaki odločijo za opravljanje izpita iz tujega jezika.

Občina Pazardčik se nahaja v vzhodnem delu regije Pazardčik. Zavzema površino 636,722 km² kar predstavlja 14.21% ozemlja regije. Občina zaseda drugo mesto med 12 občinami v regiji. Občino Pazardčik sestavlja 32 naselij – upravno središče je mesto Pazardčil in 31 vasi.

Po podatkih Državnega statističnega inštituta je v letu 2017 imela občina Pazardčik 108 376 prebivalcev, od tega je 68 572 živelo v mestu Pazardčik in 39 804 v okoliških vaseh. Po številu prebivalstva se uvršča na deveto mesto v primerjavi z pstalimi občinami v Bolgariji.

Izobraževalni sistem občine Pazardčik sestavlja 32 občinskih vrtcev in 46 šol – 40 občinskih in 6 državnih.

Tip ustanove v sistemu predšolskega in šolskega izobraževanja	Financiranje	Število
Vrtci	Občina	32
Osnovna šola I-IV razred	Občina	6

Osnovna šola I-VII razred	Občina	25
Skupna šola I-XII razred	Občina	4
Izbirna/prilagoje gimnazija	Občina	3
Poklicna gimnazija	Država	6
	Občina	1
Športna gimnazija	Občina	1
Centri za posebno izobraževanje	Država	1
	Občina	2
Dijaški domovi	Občina	1
	Skupaj:	82

Po podatkih Državnega statističnega inštituta ima občina Pazardčik v šolskem letu 2017/2018

- število otrok vpisanih v vrtce – 3 378
- število otrok v šolah – 12 267
- število pedagoškega osebja/vzgojiteljev v vrtcih – 260
- število pedagoškega osebja/učiteljev šolah – 1019
- število skupin v vrtcih – 134
- število razredov v šolah – 539

Preglednica: Šolski sektor v občini Pazardčik

Izobraževalne ustanove	Število izobraževalnih ustanov	Število razredov	Število pedagoškega osebja/učiteljev	Število učencev/dijakov
Občinski vrtci	32	134	260	3 378
Občinske splošne in specializirane splošne gimnazije	39	424	812	9 512
Državne in občinske poklicne šole	7	115	207	2 755
Skupaj:	78	673	1 279	15 645

V dveh gimnazijah “Georgi Bregov” in “Dimitar Gachev” je skupno 162 dijakov razdeljenih v 7 umetniških razredov – vizualna umetnost in glasba. V Špotni šoli se izobražuje 223 dijakov, razdeljenih v 11 razredov. Število poklicnih razredov v občinskih šolah je 24 s skupno 426 dijakov.

Spodaj lahko vidite seznam profilov, ki jih lahko izberejo učenci v občini po zaključku 7. razreda.

Gimnazija	Profil
Gimnazija „Georgi Bregov”	Glasba
	Vizualna umetnost
Matematična in naravoslovna gimnazija „Konstantin Velichkov”	Matematika
	Programska in strojna oprema – informatika
	Naravoslovne vede
Specializirana gimnazija „Ivan Sergeevich Aksakov”	Humanistične vede
	Naravoslovne vede
Jezikovna gimnazija „Bertolt Breht”	Tuji jeziki
Gimnazija „Doctor Petar Beron”	Podjetništvo

Gimnazija „Dimitar Gachev”

Glasba

Spodaj lahko najdete seznam poklicev in poklicnih izobraževanj v občinskih srednjih šolah:

Gimnazija	Poklic/poklicno izobraževanje	Profil	Stopnja poklicne kvalifikacije
Športna gimnazija	Pomočnik trenerja	Šport	III
Poklicna gimnazija za gradbeništvo, arhitekturo in geodezijo	Gradbeni delavec	Gradnja stavb in arhitektura	III
	Gradbeni delavec – inštalater	Montaža in zasteklitev okenskih okvirjev	II
	Gradbeni delavec – inštalater	Armiranobetonske konstrukcije	II
	Zidar	Zidarska dela/Keramičarstvo	II
	Zidar	Keramičarstvo	II
Poklicna gimnazija za ekonomijo in upravljanje	Ekonomist – informatik	Ekonomska informatika	III
	Pomočnik v majhnih in srednjih podjetjih	Majhna in srednja podjetja	II
	Davčni in carinski agent	Carinska in davčna uprava	III
Matematična in naravoslovna gimnazija „Konstantin Velichkov”	Programer	Programska oprema	III
	Operacijski sistem Programer	Operacijski sistem Programska oprema	III
Poklicna gimnazija za frizerstvo in kulinariko	Kuhar	Proizvodnja kulinarčnih produktov in pijač	II
	Frizer	Frizerstvo	II
Poklicna gimnazija industrijskih tehnologij	Tehnik avtomatizacije	Avtomatizacija v proizvodnji	III
	Tehnik energetske naprav in inštalacij	Termotehnika – ogrevalna, klimatska, prezračevalna in hladilna oprema	III
	Operater strojev	Stroji za rezanje kovin	II
	Operater strojev	Varilni stroji in varilna oprema	II
Poklicna gimnazija za strojništvo	Tehnik računalniških sistemov	Računalniška oprema in inženiring	III
	Tehnik računalniških sistemov	Računalniška omrežja	III
	Razvijalec sistemske programske opreme software developer	Razvoj sistemske programske opreme	III
	Razvijalec operacijskega sistema	Razvoj operacijske programske opreme	III

	Grafični oblikovalec	Grafično oblikovanje	III
	Elektro tehnik	Električna oprema transportne tehnike	III
	Tehnik transporta	Avtomobilska tehnika	III
	Tehnik energetskih naprav in inštalacij	Termotehnika – ogrevalna, klimatska, prezračevalna in hladilna oprema	III
Poklicna gimnazija za kemijo in prehrabeno tehnologijo	Kemijski tehnik	Tehnologija farmaceutskih, parfumskih in kozmetičnih izdelkov	III
	Kemik	Tehnologija celuloze, papirja in embalaže	III
	Tehnik za kakovost hrane in pijač	Nadzor in varnost kakovosti hrane in pijače	III
	Organizator turistične dejavnosti, turistični agent	Turizem in prostočasne aktivnosti	III
	Pek	Kruh in kruhu podobni izdelki	II
Poklicna gimnazija za in kmetijstvo „Tsaritsa Yoanna”	Kmetijski tehnik	Kmetijska oprema	III
	Vinogradniški tehnik	Vinogradništvo in pridelava vina	III
	Tehnik v živilski industriji in the food industry	Proizvodnja mesa, mesnih izdelkov in rib	III
	Vrtnar	Obdelava tal in pridelava žita	II
	Živinorejec	Živinorejstvo	II

Število otrok s posebnimi potrebami, ki so vpisani v šole:

- v mestu – 159,
- v okoliških vaseh – 37.

Število otrok v centrih za posebno izobraževanje:

- v mestu – 67,
- v okoliških vaseh – 3.

Slabosti:

- V šolske učne načrte niso vključene vsebine iz lokalne samouprave in civilne družbe, upravljanja z odpadki, človekovih pravic oz. le v manjši meri so prisotne vsebine varstva okolja, energetske učinkovitosti in obnovljivih virov energije.
- Posamezne učne enote so namenjene informatiki, praktično se ne poučujejo vsebine, kot so orodja WEB 2.0 in odprtokodni izobraževalni viri.
- Potreba po dodatnem usposabljanju učiteljev na naslednjih področjih: evropski programi in financiranje, priložnosti za sodelovanje z drugimi podobnimi ustanovami

in šolami na evropskem nivoju in vzpostavitev mreže učiteljev za izmenjavo idej in izkušenj.

- Zaradi globalizacije in migracij se je število prebivalstva na podeželju zmanjšalo, kar je pomenilo zmanjšanje števila vpisanih učencev in dijakov v šolah.

2.2 Pregled izobraževalnega sistema v Sloveniji in občini Velenje

Splošne informacija o izobraževalnem sistemu v Sloveniji

Šolski sistem v Sloveniji je razdeljen v tri sklope izobraževanja, primarno, sekundarno in terciarno. Osnovna šola predstavlja prvo stopnjo v slovenskem izobraževalnem sistemu.

- Osnovnošolsko izobraževanje

Osnovnošolsko izobraževanje je po Ustavi Republike Slovenije obvezno in se financira iz javnih sredstev.

Obvezno osnovnošolsko izobraževanje je v Sloveniji organizirano kot enotna devetletna osnovna šola. Vanjo so vključeni učenci od šestega do petnajstega leta starosti. Ob koncu 6. in 9. Razreda morajo učenci opraviti Nacionalno preverjanje znanja. Učenec 9. razreda lahko nadaljuje šolanje po uspešno zaključeni osnovni šoli.

- Srednješolsko izobraževanje

Po zaključku obveznega osnovnošolskega izobraževanja se lahko učenci (običajno stari 15 let) vpišejo v srednješolsko izobraževanje. Srednješolsko izobraževanje je prvi korak k izbiri poklicne poti. Dijaki z njim pridobijo dragoceno znanje in izkušnje za vstop na trg dela ali nadaljnje izobraževanje na univerzitetnih študijskih programih oziroma študijskih programih višjega in visokega strokovnega izobraževanja. V Sloveniji dijaki izbirajo med dvema vrstama srednješolskih programov: splošnimi in poklicno-strokovnimi.

1) Nižje poklicno izobraževanje

V nižje poklicno izobraževanje se lahko vpišejo tudi tisti, ki so v devetih letih osnovnošolskega izobraževanja končali vsaj sedmi razred osnovne šole in tudi tisti, ki so zaključili osnovnošolsko izobraževanje po prilagojenem izobraževalnem programu z nižjim izobrazbenim standardom. Izobraževanje traja 2 leti in se konča z zaključnim izpitom.

2) Srednje poklicno izobraževanje

Srednje poklicno izobraževanje traja tri leta in se konča z zaključnim izpitom. V programe poklicnega se vpisujejo tisti, ki so uspešno končali osnovno šolo ali nižje poklicno izobraževanje. Ob zaključku dijaki pridobijo poklic (npr. strojni nehanik, pek, frizer ipd.). Večina programov srednjega poklicnega izobraževanja se lahko izvaja tudi v vajeniški obliki

3) Srednje strokovno in poklicno-tehniško izobraževanje

Šolanje v programih srednjega strokovnega izobraževanja traja 4 leta, v programih poklicno-tehniškega izobraževanja, ki je namenjen dijakom, ki so zaključili srednje poklicno

izobraževanje, pa dve leti. Cilj teh programov je pridobitev specifičnih poklicnih kvalifikacij za vstop na trg dela ali - v primeru štiriletnih programov - za nadaljevanje izobraževanja na terciarni ravni.

Izobraževanje se zaključi s poklicno maturo. Dijaki lahko nadaljujejo izobraževanje v študijskih programih višjega in visokega strokovnega izobraževanja, z dodatnimi izpiti iz splošne mature pa tudi na nekaterih univerzitetnih študijskih programih, ki tako možnost dopuščajo.

4) Splošno srednješolsko izobraževanje

Splošno srednješolsko izobrazbo se lahko pridobi v izobraževalnih programih: gimnazija in maturitetni tečaj.

Gimnazijsko izobraževanje delimo na splošno (splošna in klasična gimnazija) in strokovno (tehniška, ekonomska in umetniška gimnazija). V umetniški gimnaziji se dijaki lahko izobražujejo v glasbeni, plesni in likovni smeri, lahko izberejo tudi smer Gledališče in film. Program splošne in ekonomske gimnazije se lahko izvaja tudi v športnih oddelkih.

Gimnazijski programi trajajo štiri leta. Gimnazijski programi in maturitetni tečaj se zaključijo s splošno maturo. Opravljena splošna matura omogoča nadaljevanje izobraževanja na vseh področjih univerzitetnega študija ter v študijskih programih višjega in visokega strokovnega izobraževanja.

- Terciarno izobraževanje

Terciarno izobraževanje zajema višješolski in visokošolski študij.

Tako javne kot zasebne višje šole izvajajo programe višješolskega izobraževanja. Njihov glavni namen je, da pripravljajo študente na delo v zadevni panogi. Predpogoj za vpis je uspešen zaključek srednješolskega ali tehniškega izobraževanja.

Visokošolsko izobraževanje se zagotavlja na treh stopnjah. Prvo stopnjo sestavljajo univerzitetni in visokošolski študijski programi. Po zaključku prvostopenjskega študijskega programa se lahko kandidati vpišejo v študijski program druge stopnje. Končana druga stopnja je predpogoj za vpis v tretjestopenjske programe za pridobitev naziva doktor(ica) znanosti. Ta pogoj ne velja za tiste, ki so zaključili enovit magistrski študijski program, ovrednoten z najmanj 300 kreditnimi točkami. Diplomanti s takšnega magistrskega študija se lahko tudi vpišejo v programe tretje stopnje.

Univerze, fakultete in umetniške akademije lahko organizirajo vse našete programe, visoke strokovne šole pa praviloma visokošolske strokovne programe, le ob izpolnjevanju strogih pogojev tudi programe druge stopnje.

Splošne informacije o izobraževalnem sistemu v občini Velenje:

V Mestni občini Velenje so občanom zagotovljene vse stopnje izobraževanja. V samem mestu je možno najti:

- Vrtec Velenje

- šest osnovnih šol,
- Center za vzgojo, izobraževanje in usposabljanje Velenje,
- Srednje šole v sklopu Šolskega centra Velenje, na katerem se lahko dijaki izobražujejo v naslednjih programih: splošna gimnazija, splošna gimnazija s športnim oddelkom, umetniška gimnazija – smer glasba in likovna smer, elektro in računalniška šola, šola za strojništvo, geotehniko in okolje, šola za storitvene dejavnosti ter na višji strokovni šoli, kjer se lahko študentje izobrazijo za pridobitev naziva inženir elektronike, informatike, rudarstva in geotehnologije, mehatronike, gostinstvo in turizem ter varstva okolja in komunale,
- Visoka šola za varstvo okolja,
- Fakulteta za energetiko.

Kot enota v Šolskem centru Velenje deluje tudi dijaški in študentski dom. Velik pomen za izobraževanje v Mestni občini Velenje ima Ljudska univerza Velenje s številnimi programi (programi za pridobitev izobrazbe, jezikovno izobraževanje, Središče za samostojno učenje, učna pomoč za brezposelne ...).

Statistični podatki za šolsko leto 2018/2019:

Število vrtčevskih enot	12
Število vpisanih otrok (2018/19):	1445 (v 83 razredih)
Število osnovnih šol	6
Število vpisanih učencev	2963
CVIU 2018/19:	108 učencev
Delavnice SAŠA 2018/19:	47 v Velenju skupno, 94
Število dijakov na Šolskem centru Velenje v 2018/19:	1.614 dijakov, 360 študentov in 500 drugih udeležencev = skupno 2.474
Glasbena šola Fran Korun Koželjski Velenje 2018/19:	982 učencev
Visoka šola za okoljevarstvo 2018/19:	119 rednih študentov in 291 izrednih študentov
Fakulteta za energetiko 2018/19:	179 študentov (66 v Velenju)
Andragoški zavod Ljudska univerza Velenje - 2018/19:	11.307 udeležencev v programih in projektih
Univerza za tretje življenjsko obdobje Velenje 2018/19:	565 udeležencev

Slabosti (Velenje):

- Preobremenitev učnih vsebin – veliko vsebine je potrebno obdelati v kratkem času.

- Ni povezave s trenutnimi razvojem na področju obnovljivih virov energije, klimatskih sprememb, energetske učinkovitosti ipd.
- Ni interdisciplinarnega pristopa do obravnave trajnostne zelene energije.
- Šole in učitelji so (ob upoštevanju ustreznih predpisov) avtonomni pri konkretizaciji učnih vsebin, izbiri metod poučevanja, kadrovanju in urejanju delovnih razmerij ter vpisu novincev.
- Izobraževanje je večinoma poteka v obliki frontalnih predavanj, medtem ko je izkustveno učenje pomanjkljivo. To se večinoma nanaša na vse šolske predmete, medtem ko bi se učenci lahko o temi podnebnih sprememb naučili veliko s praktičnim delom.

2.3 Pregled izobraževalnega sistema v Severni Makedoniji in občini Kočani

Osnovno izobraževanje v Republiki Severni Makedoniji je obvezno in traja devet let. Organizirano je v triadah: od prvega do tretjega razreda, od četrtega do šestega razreda in od sedmega do devetega razreda. Učenci se vpišejo v prvi razred, ko so stari 5 let in 8 mesecev.

Osnovnošolsko izobraževanje traja devet let in je obvezno in brezplačno za vse učence (v starosti od 6 – 14 let). V državi je 347 osnovnih šol (okoli 1100 podružničnih šol). Stopnja pismenosti je visoka in znaša 98.8% za moške in 96.8% za ženske (2015). V te številke niso vključeni Romi, tako da so dejanski odstotki manjši.

Srednje izobraževanje, ki je tudi obvezno in brezplačno, je razdeljeno na štiri vrste: gimnazijsko, srednje poklicno izobraževanje, umetniško izobraževanje in izobraževanje za učence s posebnimi potrebami. Na koncu triletnega poklicnega izobraževanja dijaki opravljajo zaključni izpit in se ne morejo vpisati na univerzo. Dijaki, ki zaključijo štiriletno poklicno izobraževanje lahko izberejo med zaključnim ali državnim izpitom glede na željo po nadaljevanju šolanja. Dijaki, ki zaključijo gimnazijsko izobraževanje zaključijo šolanje z državno ali šolsko maturo.

Med 124 srednjimi šolami je 108 javnih in preostalih 16 privatnih. Med javnimi srednjimi šolami je 23 gimnazij, 43 poklicnih šol, 33 gimnazij in poklicnih šol, 4 šole za učence s posebnimi potrebami in 5 umetniških šol.

Poleg zakona o osnovnem šolstvu v Republiki Severni Makedoniji, ki zajema vse vidike izobraževalnega sistema, obstaja še nekaj drugih dokumentov, ki se nanašajo na določena področja izobraževanja. Najpomembnejša je Nacionalna strategija izobraževanja 2016 – 2020, v kateri je opredeljeni koraki za izboljšanje izobraževanja. Osnutek nove strategije izobraževanje je dostopen na: <http://mon.gov.mk/index.php/2014-07-23-14-03-24/vesti-i-nastani/2169-2018-2026>.

S procesom decentralizacije šole upravljajo občine, vsaka občina pa pripravi vsako leto svoj Program za podporo izobraževanju, ki ga sprejme občinski svet.

S tem projektom in njegovimi cilji so povezane tudi "Strategija razvoja IKT v republiki Makedoniji 2015 – 2020", "Strategija ohranjanja okolja v okviru izobraževanja v Republiki Makedoniji" in "Nacionalna strategija vseživljenjskega izobraževanja 2014 – 2020 v Republiki Makedoniji".

V občini Kočani je 6 osnovnih šol, ena od njih je glasbena šola, ter dve srednji šoli. V osnovne šole je bilo v šolskem letu 2017/2018 vpisanih okoli 3.100 učencev, od tega 150 v glasbeno šolo, okoli 1550 dijakov pa je bilo vpisanih v srednji šoli.

Kot slabost učnega načrta se izkazuje, da v okviru STEM predmetov, ki so povezani z glavno tematiko projekta, niso dovolj zastopane vsebine, kot so lokalna samouprava, komunalne storitve, človekove pravice, trajnostna energija, ter da njihova pomembnost za dobrobit družbe ni dovolj poudarjena.

3. Načela in vrednote sodelovanja med državami

Izvajanje strateška partnerstva na področju izobraževanja med občinami Kočani, Pazardčik in Velenje bo temeljilo na naslednjih načelih in vrednotah:

Sodelovanje – z namenom zagotoviti varno in pozitivno okolje, v katerem bodo mladi mladi rastle, se razvijali in bili partnerji.

Stabilnost in trajne vrednote – da bi zagotovili kakovostno izvedbo izobraževalnega procesa in hkrati ustvarili pogoje za izobraževanje prihodnjih generacij.

Integracija – združevanje rezultatov pri izvajanju dejavnosti, ki so namenjeni najboljšemu izkoristku virov in združevanje vseh kategorij dejavnikov, zlasti šolajoče mladine, tudi upoštevanje potreb revnih in ranljivih skupin.

Motivacija – tako, da se doseže najboljši učinek pri dosežkih.

Zakovitost – s ciljem zagotoviti izvajanje sprejetega strateškega dokumenta v skladu z obstoječo zakonodajo in upoštevanjem zainteresirane javnosti.

Strokovnost in natančnost – za izvajanje dejavnosti v skladu z zakonskimi normativi in postopki ter z uporabo dobrih praks in utemeljitvijo političnih odločitev.

Sodelovanje – tako da so lahko vsi državljani (različnih političnih opredelitev) vključeni v procese posvetovanja in izvajanja javne politike lokalnega pomena.

Nadaljevanje – z namenom ohranjanja in spoštovanja tradicije izobraževanja ljudi, ki imajo kakovostna in uporabna znanja in veščine za izboljšanje kakovosti življenja ter odgovorno sodelujejo in prispevajo celotni skupnosti.

Odprtost in usmerjenost – z namenom, da se odzovemo na potrebe državljanov in trga dela po zagotavljanju zdravja – z namenom ustvariti pogoje za zdravo prebivalstvo.

4. Naloga, vizija in glavni cilji

Naloga:

Izvedba tega projekta je financirana s strani Evropske komisije. Vsebinska publikacije je izključno odgovornost avtorja in v nobenem primeru ne predstavlja stališč Evropske komisije.

Izboljšati izkušnje in znanja dijakov in učiteljev v srednjih šolah o temah projekta; nadaljevati, vzdrževati in razširiti sodelovanje med sodelujočimi partnerji; uvesti nove inovativne učne metode z uporabo IKT orodij; ustvariti močno partnersko povezavo med samo izvedbo projektnih dejavnosti; izmenjati si dobre prakse in inovacije; usposobiti učitelje o sodobnih tematikah, kar lahko kasneje prenesejo v svoje delo z dijaki oz. v delo v razredu; različnih sodobnih tem; ustvariti močno povezavo med projektnimi partnerji med izvedbo projektnih dejavnosti; izmenjati dobre prakse in inovacije; usposabljeni učitelje o sodobnih perečih temah, kar lahko kasneje prenesejo v svoje delo v razredu oz. v delo z dijaki.

Vizija:

Trajnostni razvoj in čisto okolje; ublažiti negativni učinek podnebnih sprememb; povezovanje sodelujočih partnerskih organizacij, ki predstavljajo naslednje tri sektorje: 1) javni sektor; 2) izobraževalni sektor; 3) civilni sektor (civilna družba); dobro izobraženi dijaki in učitelji; inovativni pristop v izobraževalnem sistemu.

Cilji:

Glavni cilji:

- Podpora in povečanje sodelovanja med tremi občinami, vodstvi šol, učitelji in dijaki in razvoj strateškega partnerstva za izobraževanje na sodelujočih šolah.
- Uporaba odprtokodnih izobraževalnih orodij za poučevanje posebnih tem, kot so podnebne spremembe, energetska učinkovitost in obnovljivi viri energije.
- Sodelovanje učiteljev iz treh občin pri uporabi odprtokodnih izobraževalnih orodij.
- Razvoj inovativnih metod pri poučevanju obnovljivih virov energije, energetske učinkovitosti in podnebnih sprememb.
- Dijaki se morajo naučiti o pomenu uporabe obnovljivih virov energije, energetske učinkovitosti in podnebnih sprememb z uporabo različnih izobraževalnih orodij.
- Dijaki v srednjih šolah pridobivajo znanja na področju obnovljivih virov energije, energetske učinkovitosti in zdravega okolja.

5. Ključni partnerji, izzivi in prednosti

5.1. Ključni partnerji:

Ključni partnerji pri izvajanju strategije so: vsi projektni partnerji.

5.2. Izzivi

- Zagotoviti ustrezno podporo vseh ključnih partnerjev, sodelujočih v strategiji.
- Omejeni finančni in človeški viri in omejen čas.
- Ustvarjanje prilagodljivega šolskega programa.

5.3. Potencialna dejanja/ukrepi

Področja in ukrepi za izboljšanje izobraževalnega procesa v občinah, javnih službah in nevladnem sektorju v občinah Kočani, Pazardčik in Velenje.

Naslednja področja in ukrepi za izboljšanje so opredeljeni kot najprimernejši in imajo veliko možnosti uspešne izvedbe v okviru prihodnjega sodelovanja med projektnimi partnerji.

Občine, javne službe in izobraževalne oblasti lahko zagotovijo izboljšave na naslednjih področjih:

- Dvig ekološke ozaveščenosti šolajočih se na vseh ravneh izobraževalnega procesa (od vrtcev do srednjih šol) s sodelovanjem predstavnikov občin in javnih služb, s sodelovanjem učiteljev in dijakov ter zagotavljanje njihovega aktivnega vključevanja v ozaveševalne pobude.
- Povečanje splošnega razumevanja o javnih službah (organizacija študijskih obiskov in spremljanje delovanja v komunalnih podjetjih za zbiranje odpadkov, reciklažo, pitno in odpadno vodo ter podjetjih za vzdrževanje zelenih površin oz. urejanja okolja).
- Vzpodbujanje in razvoj podjetništva, ustvarjalne industrije, ustvarjalnega podjetništva in vzpostavljanje povezav s srednjimi in majhnimi podjetji v privatnem sektorju.
- Podpora kariernemu svetovanju dijakom za priznavanje njihovih spretnosti in kompetenc.
- Dvig stopnje vključenosti in sodelovanja v lokalni skupnosti s predstavitvijo prednosti prostovoljstva med dijaki.
- Povečanje mednarodnega sodelovanja in kontaktov med učitelji in dijaki v okviru mednarodnih projektov.

Nevladne organizacije lahko zagotovijo povečanje spretnosti in kompetenc dijakov in učiteljev z:

- Zagotavljanje strokovnega znanja in podpore izobraževalnemu osebju pri razvoju projektnih idej in pripravi projektnih prijav (npr. manjši projekti za izobraževalno opremo za praktično rabo solarne energije).
- Priprava in izvedba primerne usposabljanja učiteljev na področju uporabe obnovljivih virov energije, energetske učinkovitosti, podnebnih sprememb in varstva okolja.
- Podpora pri vzpostavljanju ustreznih mednarodnih stikov (med šolami, vključenimi službami, javnimi podjetji in ustanovami, sponzorji ...) v okviru drugih mednarodnih projektov.
- Motivirati dijake in učitelje, da redno sodelujejo v akcijah, ki so koristne za skupnost (npr. ekološke dejavnosti).
- Podpora in spodbujanje aktivne udeležbe učiteljev v nevladnem sektorju v okviru manjših projektov.

Oba tipa partnerjev, javne ustanove in nevladne organizacije, bosta raziskala možnosti večjega vključevanja v zelena javna naročila. Kot je poudarila Evropska komisija to prinese številne koristi: okoljske, družbene, ekonomske in politične, kar bo sčasoma vplivalo na trajnostni razvoj na lokalni ravni oz. v lokalni skupnosti. Zelena javna naročila so neposredno povezana s področji, kot so: energetska učinkovitost, obnovljivi viri energije, varstvo okolja in podnebne spremembe. Iz tega razloga so se partnerji v sporazumu zavezali, da bodo iskali pobude, projekte in orodja za nadaljnji razvoj teh področij.

6. Akcijski načrt

V akcijskem načrtu so vse glavne dejavnosti določene po prikazanih primerih uporabe v skladu z doseganjem opredeljenega cilja – izvajalec dejavnosti, čas izvedbe, pričakovani rezultati, drugi udeleženci (človeški viri), predpogoji za izvajanje predvidenih aktivnosti.

Dejavnost 1:

Opis dejavnosti	Predlog za izboljšanje politike na nacionalni ravni (BG, SMK, SI). Dodatki v izobraževalnem programu STEM predmetov v srednjih šolah: <ul style="list-style-type: none">- Več učnih enot o temah, kot so varstvo okolja, energetska učinkovitost, obnovljivi viri energije.
Izvajalec	Šole
Pričakovani rezultati	Izboljšava izobraževalne politike
Obdobje izvedbe	2020-2024
Človeški viri	Učitelji
Proračun:	
Finančni viri	Ni primerno

Dejavnost 2:

Opis dejavnosti	Pobuda za praktično usposabljanje dijakov iz 3 sodelujočih občin (srednjih šol). Obiski mestnih komunalnih podjetij.
Izvajalec	Schools, municipalities, private sector
Pričakovani rezultati	Increase of specific knowledge of students from high schools
Obdobje izvedbe	2020-2024
Človeški viri	Učitelji in občinski svetovalci za izobraževanje
Finančna sredstva	Občinski proračuni – če so na voljo

Dejavnost 3:

Opis dejavnosti	Nadaljevati sodelovanje pri razvoju in prijavi projektov v skupnem interesu. Npr. izmenjava dijakov za deljenje izkušnje pri opredeljenih temah.
Izvajalec	Vsi projektni partnerji
Pričakovani rezultati	Razvoj in prijava vsaj 2 predlogov projektov.
Obdobje izvedbe	2020-2024
Človeški viri	Vsi projektni partnerji
Finančna sredstva	Različni EU in nacionalni programi in financiranje iz privatnega sektorja.

Dejavnost 4:

Opis dejavnosti	Razširanje projektnih dejavnosti in rezultatov v druge izobraževalne ustanove. Sodelujoči učitelji in dijaki lahko obišejo druge šole, ki ne sodelujejo v projektu ter jim predstavijo projektne dejavnosti.
Izvajalec	Šole skupaj z drugimi partnerji
Pričakovani rezultati	Izboljšanje znanja v drugih šolah
Obdobje izvedbe	2020-2024
Človeški viri	Vsi projektni partnerji

Finančna sredstva	Ni primerno
-------------------	-------------

Dejavnost 5:

Opis dejavnosti	<p>Kampanja za ozaveščanje:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Na uveljavljenih javnih prireditvah pritegniti dijake v 3 sodelujočih občinah, - Izdelava promocijskega gradiva in izvedba primernih dejavnosti v lokalni skupnosti. - Prenos tehnologij za energetska učinkovitost in obnovljive vire energije v razrede (makete in merjenja, ki dokazujejo izvedljivost in koristi) - Razprava o temah, kot so človekove pravice in diskriminacija v razredih.
Izvajalec	Javne ustanove + nevladne organizacije + šole (dijaki, učenci)
Pričakovani rezultati	Ozaveščenost in izboljšane navade o temah, kot so energetska učinkovitost, obnovljivi viri energije, človekove pravice, diskriminacija.
Obdobje izvedbe	2020-2024
Človeški viri	Predstavniki občin in nevladnih organizacij
Proračun:	EUR 150,000 + prostovoljni prispevki + 20,000 EUR za makete
Finančni viri:	Mestni proračun in Erasmus+ sredstva

Dejavnost 6:

Opis dejavnosti	<p>Povečati razumevanje in razvoj podjetništva, krožnega gospodarstva, ustvarjalne industrije, ekoloških in energetska pametnih rešitev, ustvarjalnega podjetništva in vzpostavljanja povezav z majhnimi in srednjimi podjetji v privatnem sektorju:</p> <ul style="list-style-type: none"> - organizacija študijskih obiskov in spremljava proizvodnega procesa v podjetju v - usposabljanje in predstavitev gospodarskih dejavnosti - podpora kariernemu svetovanju dijakom pri priznavanju njihovih spretnosti in kompetenc - raziskava o možnosti uporabe načel krožnega gospodarstva v konkretnem proizvodnem procesu - vzpostavitev baze podatkov o podjetništvu v 3 sodelujočih občinah - promocijsko gradivo: letaki, brošure, posterji itd. - šolska tekmovanja na določenem področju
Izvajalec	Javne ustanove + nevladne organizacije + šole
Pričakovani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> - Ozaveščenost in razumevanje področij podjetništva, krožnega gospodarstva in ustvarjalne industrije. - Povečanje vključenosti v delovanje v lokalni skupnosti z vzpodbujanjem prostovoljstva med dijaki.; - Povečanje mednarodnega sodelovanja in stikov med učitelji

	in dijaki v okviru mednarodnih projektov
Obdobje izvedbe	2020-2024
Človeški viri	Predstavniki občin, nevladnih organizacij in šol
Proračun:	EUR 300,000
Finančni viri:	Erasmus+ in drugi EU fondi / programi

Dejavnost 7:

Opis dejavnosti	Za povečanje razumevanja javnih komunalnih storitev v srednjih šolah v 3 sodelujočih občinah: - organizacija študijskih obiskov in spremljanje delovanja v komunalnih podjetjih za zbiranje odpadkov, reciklažo, pitno in odpadno vodo ter podjetjih za urejanje okolja - delo v komunalnih podjetjih - promocijska gradiva: letaki, brošure, posterji ipd. - ideje dijakov za zaščito okolja (okolje brez odpadkov, varčevanje z vodo, recikliranje, ločevanje odpadkov, prepoved uporabe plastike) - dijaška tekmovanja na določenem področju
Izvajalec	Javne ustanove + nevladne organizacije + šole
Pričakovani rezultati	Ozaveščenost in boljše poznavanje komunalnih storitev.
Obdobje izvedbe	2020-2024
Človeški viri	Predstavniki občin, nevladnih organizacij, šol
Proračun:	EUR 100,000
Finančna sredstva:	Erasmus+ in drugi EU fondi / programi

Dejavnost 8:

Opis dejavnosti	Energetsko upravljanje v šolah. V razredih se bo oblikovala ekipa za energijo. Člani ekipe bodo spoznali energetska učinkovitost na šoli. Nabavili bodo preproste naprave za merjenje porabe energije v razredih. V zimskem delu ogrevalne sezone bo energetska ekipa opravljala meritve v kratkem časovnem obdobju (npr. v enem mesecu), v naslednjih obdobjih pa bodo ob meritvah izvajali tudi ukrepe za učinkovito rabo energije. Izvedli bodo energetske pregled šolske stavbe in izračunali prihranke. Dejavnosti bodo predstavili v lokalni skupnosti (prenos znanja v domače okolje, informiranje medijev o projektu ipd.).
Izvajalec	Šole, energetske upravljavke in drugi strokovnjaki na področju energetike, lokalna uprava, oblikovalci politik in strokovnjaki za komuniciranje
Pričakovani rezultati	Zmanjšanje rabe energije v šolah, sprememba obnašanja dijakov, povečanje znanja dijakov in učiteljev o temah, kot je energetska učinkovitost.
Obdobje izvedbe	2020-2024
Človeški viri	Učitelji, nevladne organizacije, lokalna uprava
Proračun:	20,000 – 40,000 na šolo/partnerja
Finančni viri:	Erasmus+ Program; Drugi primerni EU programi iz naslednjega programskega 2021 – 2027

Dejavnost 9:

Opis dejavnosti	<p>Akcija za reakcijo! Dvigniti ozaveščenost dijakov kako lahko prispevajo k boljšim pogojem za življenje z uporabo družbenih medijev.</p> <ul style="list-style-type: none">- Korak 1: Ozavestiti dijake z vzpodbujanjem aktivnega državljanstva, svobode govora in ukrepanja. Naj razumejo, da njihov glas šteje.- Korak 2: Vzpodbujati dijake, da uporabljajo družbene medije z namenom, da so slišani, da pridobijo moč za izmenjavo stališč in mnenj o občinskih predpisih in odločitvah. Ustvariti prijazno družbeo okolje, kjer lahko izmenjujejo poglede brez izpostavljenosti.- Korak 3: Aktivirati dijake, da opazujejo in delujejo. Naj bodo pozorni na odločitve v mestu in kako le-te vplivajo na njihovo življenje. Naj opazujejo spremembe, ki se zgodijo in vzpodbujajte razpravo. Dijaki naj izrazijo svoja mnenja, odzive in ne/strinjanje z odločitvami.- Korak 4: Naučiti učitelje raziskati družbene medije in jih uporabljati v dijakom prijazni obliki.
Izvajalec	Šole
Pričakovani rezultati	Izboljšanje izobraževalne politike, Promocija aktivnega državljanstva
Obdobje izvedbe	2020-2024
Človeški viri	Učitelji
Proračun:	15.000 (prenosniki/ telefoni; ni nujno potrebno)
Finančni viri:	Ni primerno

7. Financiranje dejavnosti

Dejavnosti, opisane v tej strategiji, se bodo financirale iz občinskih proračunov ali iz sredstev, ki bodo pridobljena v okviru različnih projektov in programov.